

Jogi melléklet

Külgazdaság, LXV. évf., 2021. szeptember–október (99–116. o.)

A szabályozáshoz való jog, a közérdekű kivételek fejlődése a kétoldalú beruházásvédelmi egyezményekben

HAJDU GÁBOR*

A kétoldalú beruházásvédelmi egyezmények (Bilateral Investment Treaties – BIT) rendkívül elterjedtek világszerte, és számos kötelezettséget rónak az aláíró államokra. Az elmúlt évtizedekben egyre gyakrabban felmerülő kérdés, hogy az egyezményeket körülvevő bizonytalan választottbírói gyakorlat eredményeképpen szükséges-e rögzíteni a fogadó állam szabályozáshoz való jogát ezekben az egyezményekben (különösen bizonyos közérdekű intézkedésekre vonatkozóan), és ha igen, akkor milyen formában. A tanulmány célja, hogy megvizsgálja ennek a jognak a fejlődését kiemelhető BIT-ek rendelkezésein keresztül, kitérve mind a közvetett formáira, mind pedig a közvetlen megjelenésére. A tanulmány eredménye egy fejlődési ív felrajzolása a feldolgozott BIT-ek alapján, illetve a szerző röviden de lege ferenda jellegű javaslatot tesz a kérdés megoldására, illetve következtetéseket von le a várható jövőbeli fejleményekről.

Journal of Economic Literature (JEL) kód: K33.

Kulcsszavak: BIT, beruházás, szabályozáshoz való jog, közérdekű kivételek.

* Hajdu Gábor tudományos segédmunkatárs, Szegedi Tudományegyetem, Szeged, Állam- és Jogtudományi Kar, Nemzetközi Magánjogi Tanszék; tudományos segédmunkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet. E-mail: gaborhajdu888@gmail.com.

A kézirat első változata 2021. szeptember 13-án érkezett szerkesztőségünkbe.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2021.65.9-10.99>

Abstract

The development of the right to regulate and public exceptions in bilateral investment treaties

GÁBOR HAJDU

Bilateral Investment Treaties, or BITs, are extremely widespread worldwide and impose numerous obligations on contracting states. It has become a more and more frequent question in recent decades whether these treaties should contain provisions guaranteeing the states' right to regulate, especially with regards to certain public interest measures, in light of the uncertain arbitral practice. And if there should be such a provision, its exact form and nature is still another question. The objective of this study was to examine the development of this right through certain highlightable BITs, dealing with both indirect and direct examples of the right to regulate. The result of the study is that it became possible for the author to create a developmental map of the concept, suggest a *de lege ferenda* recommendation on an ideal right to regulate and public exceptions provision, and draw conclusions with regards to the probable future.

Journal of Economic Literature (JEL) code: K33.

Keywords: BIT, investment, right to regulate, public exceptions.

Bevezetés

A második világháború után a megváltozott gazdasági és gyarmati viszonyok következtében egyre inkább szükségessé vált a külföldi beruházások védelmének nemzetközi szabályozása. Mivel ez multilaterális alapon (lásd a külföldi beruházás-védelem leválasztását a kereskedelmi kérdésekről [Toye, 2003:282–305]), esetlegesen az ENSZ segítségével nem volt megoldható (lásd például NIEO [„New International Economic Order”] [Tansoo, 1979] és CERDS [„Charter of Economic Rights and Duties of States”] [Vandeveld, 2005:167–168]), ezért a fejlett, tőkeexportőr államoknak más módszereket kellett keresniük a beruházásaik biztosítása érdekében. E módszerek közül a legmeghatározóbbaknak az úgynevezett BIT-ek vagy a kétoldalú beruházásvédelmi egyezmények bizonyultak (Víg, 2019:14–18).

A BIT-ekben a szerződő államok bizonyos kötelezettségeket vállalnak egymás befektetőivel szemben (tipikusan ilyen például a nemzeti elbánás és a legnagyobb kedvezmény elvének biztosítása, tisztességes és méltányos elbánás, diszkrimináció tilalma stb.), illetve általában előírányoznak valamilyen egyezmény által garantált vitarendezési módszert a külföldi befektetőnek a fogadó állammal szemben, ideértve például a mediációt és a békéltetést, illetve az ISDS (Investor-State Dispute Settlement) választott bíraskodást (Víg, 2019:14). Az elmúlt évtizedekben a BIT-ek

száma töretlenül emelkedett, ma már számtalan ilyen egyezményt találhatunk nemcsak fejlődő és fejlett országok, hanem két fejlett, illetve két fejlődő ország között is (Jandhyala et al., 2011). Bár a BIT-ek európai uniós tagállamok közötti alkalmazása az elmúlt években bizonytalanná vált (Szabados, 2019), jelentőségük globális szempontból még mindig töretlen.

Ugyanakkor az egyezmények felvetnek egy kérdést. A BIT-ek tartalmuknál fogva szükségszerűen korlátozzák a szerződő államok szabályozási képességét, mert a külföldi befektetőkkel és beruházásaikkal szemben az államok döntéseinek és szabályalkotásának meg kell felelniük bizonyos többlétszabályoknak, elveknek. Eme egyezményből származó kötelezettségek mellőzése esetén a fogadó állam vitarendezésre számíthat a külföldi befektető oldaláról, például ISDS választottbíráskodási úton, aminek következtében a fogadó állam kártalanítást kell, hogy fizessen a külföldi befektetőnek. Ugyanakkor a kötelezettségszegés léte vagy nem léte közel sem fekete-fehér kérdés a választott bíróságok tekintetében. Az ISDS-rendszerből adódóan a választott bíróságok akár teljesen eltérő formában is értelmezhetik ugyanazt a standardot, például szűkebben vagy tágabban is meghatározhatják, hogy mi minősíthető *de facto* diszkriminációnak és mi nem. Így e kérdésnek a megítélése, illetve az egyes standardok választottbírói értelmezése egyfajta bizonytalanságot eredményezhet a fogadó állam számára.

Ennek kivédésére született meg az úgynevezett „right to regulate” koncepció, avagy a szabályozáshoz való jog. Ennek lényege, hogy a BIT-et megkötő szerződő államoknak valamilyen szinten garantált a szabályozási szabadság, a tetszőleges jogalkotás, amíg az megfelel bizonyos meghatározott közérdeknek, emiatt az egyezményből fakadó kötelezettségek megszegését nem lehet megállapítani. Ez a jog viszont nem feltétlenül egyértelműen következik egy adott BIT-ből. Az elmúlt évtizedekben a BIT-ek jelentős fejlődésen mentek keresztül, aminek nyomán a „right to regulate” is változatos formában jelent meg vagy éppen hiányzott belőlük, miként azt a következő fejezetekben látni fogjuk. Ennek alapján ez összekapcsolható a közérdekű kivételek koncepciójával, ami a szabályozáshoz való jognak gyakorlatilag egyfajta negatív meghatározását jelenti, mert az utóbbi is gyakorlatilag azonos célt szolgál (közérdekű intézkedések védelme a BIT-ből fakadó állami kötelezettségekkel szemben).

A tanulmánynak az a célja, hogy megvizsgálja, miképp fejlődött a szabályozáshoz való jog a kétoldalú beruházásvédelmi egyezményekben, milyen megjelenési formái voltak és vannak, illetve milyen tendenciákra következtethetünk a feltárt információkból. A BIT-ek nagy száma miatt teljes átvizsgálás nem indokolt, figyelem-

be véve a területi korlátokat is, így néhány, tartalmánál fogva kiemelhető BIT-re fogunk koncentrálni. Ezek a BIT-ek többféle szempont szerint lettek kiválogatva, figyelembe véve a BIT megkötésének idejét, a szerződő államok gazdasági jelentőségét, illetve a földrajzi megoszlást is. A tanulmány szándéka, hogy eme ugyan korlátozott számú, de változatos jellegű egyezményekkel effektíven szemléltesse a szabályozáshoz való jog fejlődését. A nem BIT, de egyébként beruházásvédelmi tartalommal is rendelkező más egyezmények (például a CETA – Comprehensive Economic and Trade Agreement [Titi, 2019]) vizsgálata ugyan értékes információkat nyújthatna, azonban a területi korlátok és a tanulmány célkitűzései miatt beemelésük nem indokolt.

Ennek fényében a tanulmány először a szabályozáshoz való jog egyre hangsúlyosabb szerepét elemzi a beruházásvédelmi jog körüli vitákban, illetve röviden kitér a szabályozási befagyasztás jelenségére is mint kapcsolódó kérdéskörre. Ezt követően a szabályozáshoz való jog fejlődését tárgyalja, kiemelt BIT-ekre fókuszálva, ezeket összehasonlítva egymással. A feldolgozott információk alapján így a tanulmány összegzésében lehetővé válik egy fejlődési ív felrajzolása a koncepció keretein belül és következtetések levonása a jövőre vonatkozóan.

A szabályozáshoz való jog jelentősége, meghatározása és a szabályozási befagyasztás

Ahogy a bevezetőben már röviden említést tettünk róla, a szabályozáshoz való jog mint koncepció több szempontból is igazolható. Bár természetesnek tűnhet, hogy egy nemzetközi egyezmény meghatározott keretek közé szorítja a szerződő állam tevékenységét, a BIT-ek bizonyos szempontból különlegesnek tekinthetők. A BIT-ek ugyanis lehetővé teszik a fogadó állam gyakorlatban történő effektív és pénzbeli elszámoltatását az egyezmény megszegése esetén, ahogy már említettük, jellemzően például ISDS választottbírói úton. Ennek eredményeképpen akár több millió dolláros összegeket is ki kellhet fizetnie a fogadó államnak a jogában megsértett külföldi befektető részére (Hodgson & Campbell, 2017).

Természetesen ezzel szemben felvetődhet az a szempont is, hogy a fogadó állam végső soron mégiscsak szuverén állam, amelyet a beruházásvédelmi választott bíráskodásban való részvételre ténylegesen nem tud kényszeríteni a külföldi befektető. Ez valóban így van, viszont a globális gazdaság mai állásának figyelembevételével eltérő kép rajzolódik ki a gyakorlatban. A világ államainak jelentős része alapvetően

tőkeimportőr ország, azaz rá van szorulva a külföldi beruházásokra. Ideérthetjük például az afrikai országokat, bizonyos ázsiai nemzetgazdaságokat, Latin-Amerikát, illetve a posztszocialista kelet-európai államokat is. Ha visszagondolunk a bevezetőben kifejtettekre, a BIT-eknek pontosan az volt a funkciójuk, hogy egyfajta többletvédelmet nyújtsanak a külföldi beruházásoknak, ami esetlegesen túlmutat a helyi jogi lehetőségeken. Ilyen garancia nélkül a külföldi befektető vélhetően nem is feltétlenül vállalná a beruházás kockázatát (Vandevelde, 2005:168–169).

Ennek értelmében az ISDS választottbírószági rendszer, illetve más BIT által előírt vitarendezési módszer elhanyagolása a fogadó állam részéről véleményünk szerint potenciálisan súlyos gazdasági következményekkel is járhat. Bár természetesen nem feltételezhetjük, hogy minden külföldi befektető ódzkodni fog az adott államba való beruházástól, a bizalom ilyen formán történő megszegése minden bizonnyal ki fog hatni a külföldi beruházási kedvre. Tehát az ISDS választott bíraskodást és más vitarendezési eljárásokat figyelembe kell vennie az adott államnak, ha nem akar ezzel magának nagyobb veszteséget okozni.

Ez még nem is lenne annyira problematikus, ha a BIT-ek tartalma egyértelmű és tiszta lenne, ami viszont közel sem adott. A BIT-ek által a szerződő államokra rótt kötelezettségek sokszor tartalmi szempontból bizonytalanok, azokat a BIT egyszerűen nem fejt ki kellő részletességgel. Ilyen például tipikusan a korábban már említett tisztességes és méltányos elbánás elve, aminek értelmezése jelentős nehézségeket okozott és okoz a gyakorlatban (Víg, 2021). A BIT-ek szövegezésén túl további probléma a választottbírószági gyakorlat természetes változatossága. Mivel precedens nem köti a választott bírókat, és a kontinentális bírósági rendszerre jellemző jogértelmezési összhangra való törekvés sem létezik feltétlenül, így a széles mérlegelési jogkör a BIT-ben található állami kötelezettségek tekintetében jogbizonytalanságot eredményezhet (Soares, 2017:24–28).

Ennek a jogbizonytalanságnak a következtében, illetve a gazdasági valóság figyelembevétele okán a fogadó állam így esetlegesen a túlzott óvatosság útjára lép. Elkerüli az olyan intézkedések és szabályok meghozatalát, amelyek ellentétesek a külföldi befektetői érdekekkel, így megelőzve a vitarendezési eljárást és a potenciális kártalanítást. Bár többféle meghatározást és fajtát állapítottak meg a kutatók (Tienhaara, 2018), ez tekinthető alapvetően a szabályozási befagyasztás, avagy „regulatory chill” lényegének. A szabályozási befagyasztás számos aggályt vethet fel érzékeny jogterületeken, ahol a folyamatos innováció és fejlesztés kiemelt fontosságú. Ilyen jogterület például a munkajog és a környezetvédelmi jog. Ugyanakkor a szabá-

lyozási befagyasztás léte megkérdőjelezett a tudományos közösségben, találhatunk támogatókat és ellenzőket is egyaránt (Alvarez et al., 2016:8–10).

A fentiekben leírtak kiemelik a szabályozáshoz való jog jelentőségét. Ha ugyanis a BIT egyértelműen rögzíti a fogadó állam szabályozási jogát, illetve ezt olyan pontosan teszi, hogy nem hagy túlzottan nagy teret a választottbírói mérlegelésnek a vállalt kötelezettségek tartalma terén, akkor megszűnik a jogbizonytalanság, és véleményünk szerint a szabályozási befagyasztás jelensége is elkerülhetővé válik. Ha viszont csak erre a nagyon egzakt meghatározásra szűkítjük a szabályozáshoz való jogot, akkor nem fogunk túl sok olyan egyezményt találni, amelyben az rögzítésre kerül. Ehelyett véleményünk szerint érdemesebb háromféle lehetséges megjelenési formát azonosítani: a közvetett, más tartalmú klauzulákból levezethető szabályozáshoz való jogot, a negatív módszerrel (bizonyos közérdekű intézkedések kivonása a BIT-beli kötelezettségek alól mint egyfajta kivételek) meghatározott szabályozáshoz való jogot és a fentebb már körülírt pozitív meghatározást, amelyben konkrétan kimondják és nevén nevezik a szabályozáshoz való jogot (egy részben eltérő felosztáshoz lásd: Martinkute, 2021). A következő fejezetben mindhárom megközelítésre hozunk és elemzünk példákat.

A szabályozáshoz való jog az első BIT-ekben

A korai BIT-ekben nem találhatunk példát arra, hogy az egyezmény konkrétan megnevezi a szabályozáshoz való jogot (a „right to regulate” kifejezés kulcsfontosságúnak tekinthető ilyen szempontból), az előző fejezetben is említett pozitív megközelítést nem alkalmazták, ehelyett tipikusan közvetetten levezethető a szabályozáshoz való jog a BIT más részeiből. Ezek közül a leggyakoribb a kisajátítási rendelkezésekből levezethető szabályozáshoz való jog volt (Martinkute, 2021).

Erre felhozható első példánk a kronológiai legelső BIT, az 1959. évi Németország (NSZK)–Pakisztán BIT.¹ Ha áttekintjük a mindössze 14 cikkből álló rövid egyezményt, azt tapasztaljuk, hogy a fenti bekezdéssel összhangban nincs olyan cikk, amely egyértelműen kimondaná a szabályozáshoz való jogot. Ha viszont megtekintjük a kisajátításra vonatkozó 3. cikk második bekezdését, akkor felfigyelhetünk egy specifikus szófordulatra:

¹ Németország–Pakisztán BIT (1959). 2021. 08. 31. <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bilateral-investment-treaties/1732/germany---pakistan-bit-1959>.

„Nationals or companies of either Party shall not be subjected to expropriation of their investments in the territory of the other Party *except for public benefit*² against compensation, which shall represent the equivalent of the investments affected.”³

Ahogy láthatjuk a fenti bekezdésből, a kisajátítási klauzula tartalmaz egy olyan kivételt, amely lehetővé teszi a fogadó államnak a BIT-konform kisajátítást, ha az a köz érdekében, a „köz javára” történik. Ez a kitétel bizonyos szempontból gyakorlatilag a szabályozáshoz való jog első megjelenése, bár meglehetősen áttételes módon. A BIT tartalmaz ugyan egy értelmezési klauzulát a 8. cikk formájában, az azonban csupán a beruházással, a vállalattal és más hasonló alapvető fogalmakkal foglalkozik, a köz javával („public benefit”) nem. Ennek következtében az egyezményt értelmező jogalkalmazónak kell eldöntenie, gyakorlatilag támpont nélkül (legalábbis az egyezmény szövege szempontjából), hogy mi minősül olyan kisajátításnak, amely a „közjó” érdekében történik. Ez természetesen problematikus, mert potenciális jogbizonytalansághoz vezethet: sem a fogadó állam, sem a külföldi befektető számára nem feltétlenül lehet világos, hogy milyen kisajátítás minősül BIT-konformnak, és melyik sérti annak rendelkezéseit, mert az állam saját cselekedeteit általában a „közjó” érdekében végzi, legalábbis névlegesen. Az alfejezet elején leírtakkal összhangban láthatjuk, hogy a legelső BIT-ben is csak közvetetten jelenik meg a szabályozáshoz való jog, és csak korlátozott formában.

Ugyanakkor, ha megvizsgáljuk a BIT-hez kapcsolódó kiegészítő protokollt, itt is felfedezhetünk egy elemet, amely potenciálisan a szabályozáshoz való jog közvetett formája lehet: „Measures taken for reasons of public security and order, public health or morality shall not be deemed as discrimination within the meaning of Article 2.”⁴

A 3. cikkel szemben ez a klauzula a diszkrimináció tilalmához kötődik, amellyel a BIT a 2. cikkében foglalkozik közvetve, a külföldi beruházással szembeni elbánás tekintetében. Nemcsak a BIT más rendelkezéséhez köt kivételeket, hanem ezek a kivételek is részletesebben vannak megfogalmazva. A kisajátítás esetében csak „közjóról” rendelkezik az egyezmény, míg a protokoll esetében konkrétan kiemeli a közbiztonság, a közegészségügy és közérköcs által indokolt intézkedéseket mint kivételeket. A nagyobb részletesség ellenére itt is elmarad viszont az, hogy pontosan miként kellene a jogalkalmazónak értelmeznie ezeket, hol húzódik a határ a kivételes és a nem kivételes fogadó állami intézkedések között.

² A szerző kiemelése.

³ Németország–Pakisztán BIT (1959), 3(2). cikk. Az idézett klauzulák szó szerinti lefordítása az idézeteket követő magyarázat ismétléséhez vezetne, így nem indokolt a tanulmány szempontjából.

⁴ Németország–Pakisztán BIT (1959), Protocol (1).

Az első BIT esetében tehát két észrevételt tehetünk: először is, a szabályozáshoz való jog közvetetten jelenik meg, kivételekből lehet levezetni, illetve ezek a kivételek nem általános jellegűek, nem az egyezmény egésze alapján kell figyelembe vennie őket a jogalkalmazónak, hanem egy-egy bizonyos tilalomhoz vagy más anyagi jogi elemhez kapcsolódnak.

Ha a német vonalat követjük, ebben a korai időszakban a Németország által kötött más BIT-ek is többé-kevésbé ezt a modellt követik: az eredeti egyezményben a „közjó” megemlítése a kisajátítás jogtalansága alóli kivétel, illetve a protokollban való értekezés arról, hogy bizonyos célú intézkedések nem minősülnek diszkriminatívnak. Erre például szolgálhat az 1965. évi Németország–Irán BIT,⁵ az 1968. évi Németország–Indonézia BIT⁶ (ahol bár a BIT szerkezete bizonyos tekintetben eltér a megszokott német BIT-ekétől, végső soron ugyanazt a megközelítést alkalmazta a szabályozáshoz való jog szempontjából), az 1971. évi Németország–Mauritius BIT⁷ és az 1974. évi Egyiptom–Németország BIT.⁸

Időben tovább haladva az 1970-es és az 1980-as évek BIT-jei esetében is hasonló kép rajzolódik ki. Az 1975. évi Egyesült Királyság–Szingapúr BIT⁹ esetében csupán a kisajátítás tekintetében vezethető le – hasonlóképpen, mint fentebb – a szabályozáshoz való jog. Ugyanez vonatkozik az 1978. évi Jugoszlávia–Svédország BIT-re,¹⁰ az 1984. évi Malajzia–Norvégia BIT-re,¹¹ az 1987. évi Magyarország–Svédország BIT-re,¹² illetve az 1989. évi Egyiptom–Olaszország BIT-re.¹³ Ugyanakkor néhány kivétel is található. Az egyik ilyen, amit kiemelhetünk, az 1985. évi Kína–Szingapúr

⁵ Németország–Irán BIT (1965). 2021. 08. 30. <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bilateral-investment-treaties/1691/germany---iran-islamic-republic-of-bit-1965>.

⁶ Németország–Indonézia BIT (1968). 2021. 09. 01. <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bilateral-investment-treaties/1689/germany---indonesia-bit-1968>.

⁷ Németország–Mauritius BIT (1971). 2021. 09. 01. <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bilateral-investment-treaties/1717/germany---mauritius-bit-1971>.

⁸ Egyiptom–Németország BIT (1974). 2021. 09. 01. <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bit/1346/egypt---germany-bit-1974>.

⁹ Egyesült Királyság–Szingapúr BIT (1975). 2021. 08. 31. <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bilateral-investment-treaties/2911/singapore---united-kingdom-bit-1975>.

¹⁰ Jugoszlávia–Svédország BIT (1978). 2021. 09. 05. <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bilateral-investment-treaties/2894/serbia---sweden-bit-1978>.

¹¹ Malajzia–Norvégia BIT (1984). 2021. 09. 03. <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bilateral-investment-treaties/2471/malaysia---norway-bit-1984>.

¹² Magyarország–Svédország BIT (1987). 2021. 09. 05. <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bilateral-investment-treaties/1901/hungary---sweden-bit-1987>.

¹³ Egyiptom–Olaszország BIT (1989). 2021. 09. 06. <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bilateral-investment-treaties/1356/egypt---italy-bit-1989>.

BIT.¹⁴ Itt ugyanis a BIT tartalmaz egy olyan rendelkezést a 11. cikkében (ez a Tilalmak és Korlátozások [„Prohibitions and Restrictions”] címet viseli), amely már gyakorlatilag leírja a szabályozáshoz való jogot:

„The provisions of this Agreement shall not in any way limit the right of either Contracting Party to apply prohibitions or restrictions of any kind or take any other action which is directed to the protection of its essential security interests, or to the protection of public health or the prevention of diseases and pests in animals or plants.”¹⁵

A fenti klauzula következtében a BIT rendelkezéseit nem lehet úgy értelmezni, hogy azok megakadályoznák a szerződő államot az olyan korlátozások vagy tilalmak bevezetésében, illetve bármilyen más intézkedés meghozatalában, amelyek az állambiztonsági érdek és a közegészségügy védelmére, illetve az állati és növényi betegségek és kártevők megelőzésére irányulnak. Ez már jelentős előrehaladás a fentebb bemutatott BIT-ekhez képest, illetve a német BIT-ekhez képest is előrelépésnek tekinthető. Egyrészt általánosabban fogalmazták meg a szabályozáshoz való jogot (bár a megfogalmazás maga a negatív meghatározást alkalmazta), nem csupán egy bizonyos szerződő állami kötelezettségre vonatkozóan, másrészt ez már magában az egyezményben helyet kapott, nem csupán egy kiegészítő protokoll formáját öltötte. Az 1986. évi Kína–Srí Lanka BIT-ben is található egy azonos tartalmú rendelkezést.¹⁶ Ugyanakkor erre az időszakra ez a fajta konkrét megközelítés még nem tekinthető jellemzőnek.

Az 1990-es években ez a tendencia többé-kevésbé folytatódott. Számos BIT, mint például az 1991. évi Jamaica–Hollandia BIT,¹⁷ az 1993. évi Egyiptom–Kazahsztán BIT,¹⁸ az 1994. évi Indonézia–Hollandia BIT¹⁹ és az 1997. évi Görögország–Jugoszlávia BIT²⁰ esetében még mindig csak közvetetten jelent meg a szabályozáshoz való jog, jellemzően a kisajátítási rendelkezésekből levezethetően. Kína

¹⁴ Kína–Szingapúr BIT (1985). 2021. 09. 07. <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bit/968/china---singapore-bit-1985>.

¹⁵ Kína – Szingapúr BIT (1985), 11. cikk.

¹⁶ Kína–Srí Lanka BIT (1986). 2021. 09. 07. <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bit/974/china---sri-lanka-bit-1986>.

¹⁷ Jamaica–Hollandia BIT (1991). 2021. 09. 07. <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bit/2143/jamaica---netherlands-bit-1991>.

¹⁸ Egyiptom–Kazahsztán BIT (1993). 2021. 09. 07. <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bilateral-investment-treaties/1360/egypt--kazakhstan-bit-1993>.

¹⁹ Indonézia–Hollandia BIT (1994). 2021. 09. 07. <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bilateral-investment-treaties/1988/indonesia---netherlands-bit-1994>.

²⁰ Görögország–Jugoszlávia BIT (1997). 2021. 09. 07. <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bit/3650/greece---montenegro-bit-1997>.

esetében sem mondható univerzálisnak a fentebb vázolt megközelítés, például az 1994. évi Azerbajdzsán–Kína BIT²¹ és a szintén 1994. évi Kína–Egyiptom BIT²² jelentős visszalépés volt a két említett 1980-as évekbeli kínai BIT-hez képest, mindkettőből hiányzott az önálló, kivételekről szóló cikk.

Ugyanakkor ebben az évtizedben is találhatunk már olyan BIT-eket, ahol az 1980-as évekbeli két kínai egyezményhez hasonlóan megjelenik a szabályozáshoz való jog egyfajta negatív megfogalmazása. Erre példa az 1999. évi Ausztrália–India BIT.²³ A BIT 15. cikke „Tilalmak és korlátozások” cím alatt így rendelkezik:

„Nothing in this Agreement precludes the host Contracting Party from taking, in accordance with its laws applied reasonably and on a non-discriminatory basis, measures necessary for the protection of its own essential security interests or for the prevention of diseases or pests.”²⁴

Összehasonlítva a Kína–Szingapúr BIT rendelkezésével, ez a klauzula részletebben minősíti az intézkedéseket, ugyanis csak olyanra vonatkoztatható ez a kivétel, amelynek esetében a fogadó állam észszerűen alkalmazta törvényeit, és elkerülte a diszkriminációt. A kivétel alá eső intézkedések céljai közül hiányzik a közegészségügy (az állambiztonsági érdek változatlanul megjelenik), viszont a betegség- és kártevő-megelőzésből hiányzik az állati vagy növényi minősítés, tehát ilyen megfogalmazásban átnyúlik a közegészségügy területére. Ez azonban mégiscsak egy szűkebb megközelítésnek tekinthető, mert kizárólag a betegségekkel és kártevőkkel kapcsolatos intézkedésekre vonatkoztatható.

A szabályozáshoz való jog a 21. századi BIT-ekben

A 2000-es évekre áttérve kiemelhetjük a 2000. évi Kuba–Paraguay BIT-et,²⁵ amelyben eddig nem említett megközelítés található. A 4.6. cikk ugyanis az alábbiakat rögzíti:

²¹ Azerbajdzsán–Kína BIT (1994). 2021. 09. 07. <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bilateral-investment-treaties/291/azerbaijan---china-bit-1994>.

²² Kína–Egyiptom BIT (1994). 2021. 09. 07. <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bilateral-investment-treaties/894/china---egypt-bit-1994>.

²³ Ausztrália–India BIT (1999). 2021. 09. 07. <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bilateral-investment-treaties/209/australia---india-bit-1999>.

²⁴ Ausztrália–India BIT (1999), 15. cikk.

²⁵ Kuba–Paraguay BIT (2000). 2021. 09. 08. <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bit/1138/cuba---paraguay-bit-2000>.

„Measures of a general nature adopted for reasons of public order, safety or public health shall not be regarded as less favourable treatment within the meaning of this article.”²⁶

Tehát itt nem egy teljesen általános, hanem a külföldi beruházásokkal kapcsolatos elbánási elvek alapján tett kivétel jelenik meg. Az olyan általános jellegű intézkedéseket, amelyeket a közrend, a közbiztonság vagy a közegészségügy érdekében vezetett be a fogadó állam, kivonja a kedvezőtlenebb elbánás köréből. A kivételek tartalmi szempontból itt már kiforrottabbnak mondhatók, mint a korábbi példákban, viszont a BIT egy bizonyos cikkhez köti a szabályozáshoz való jog negatív megfogalmazását, ami pedig az egyezmény egészéhez.

A korábbi évtizedekhez képest a 2000-es években viszont már több olyan BIT született, amelyben a szabályozáshoz való jog legalábbis a negatív meghatározással, de megfogalmazásra került. Ere példa az 1985. évi Kína–Szingapúr BIT-et követő 2003. évi Peru–Szingapúr BIT,²⁷ amelyben a 11. cikk gyakorlatilag azonos névvel és tartalommal rendelkezik, mint az említett BIT releváns klauzulája. Szintén nagyon hasonló kitétel található a 2004. évi Barbados–Mauritius BIT-ben,²⁸ ahol viszont érdekes módon ezt az elemet összevonták a Más Szabályok Alkalmazása címet viselő 11. cikk egyéb rendelkezéseivel. A 2006. évi Bosznia-Hercegovina–India BIT²⁹ 12. cikke pedig a Kivételek cím alatt rendelkezik arról, hogy a szerződő államok intézkedési jogát nem korlátozhatja a BIT, ha állambiztonsági érdekből vagy állati és növényi betegségek és kártevők elleni védekezés érdekében cselekszik (viszont például más BIT-ekhez képest itt a nyelvezet nagyon szigorú a szerződő állammal szemben, és hangsúlyozza, hogy a kivételek csak rendkívüli vészhelyzetben alkalmazhatók).

Mielőtt áttérnénk a 2010-es évekből származó BIT-ekre, érdemes kitérni arra, hogy olyan BIT-ek is eredeztethetők ebből az időszakból, ahol már pozitív meghatározással fogalmazták meg a szabályozáshoz való jogot, bár csak a preambulumban és a részletességre való törekvés nélkül. Ere példa a 2008. évi Etiópia–Dél-Afrika BIT,³⁰ amely így rendelkezik:

²⁶ Kuba–Paraguay BIT (2000), 4.6 cikk.

²⁷ Peru–Szingapúr BIT (2003). 2021. 09. 08. <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bit/2753/peru---singapore-bit-2003>.

²⁸ Barbados–Mauritius BIT (2004). 2021. 09. 08. <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bit/400/barbados---mauritius-bit-2004>.

²⁹ Bosznia-Hercegovina–India BIT (2006). 2021. 09. 08. <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bit/609/bosnia-and-herzegovina---india-bit-2006>.

³⁰ Etiópia–Dél-Afrika BIT (2008). 2021. 09. 08. <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bit/1488/ethiopia---south-africa-bit-2008>.

„[Acknowledging] the right of the Parties to regulate, on a non-discriminatory basis, the manner and flow of investments within their territories in order to meet national policy objectives”.³¹

Ahogy látható, a BIT egyértelműen kimondja a szabályozáshoz való jogot, a „right to regulate” fogalom alkalmazásával. Ugyanakkor részletes tartalommal nem ruházza fel. A BIT kiemeli, hogy a szabályozáshoz való jogot nem diszkriminatív módon lehet csak gyakorolni, és a szabályozás célja alapján kizárólag nemzeti politikai célkitűzésekre hivatkozik. Tehát a rendelkezés helye a BIT-ben, illetve a meglehetősen felszínes meghatározás inkább deklaratívabb szándékot tükröz, mint tényleges törekvést a kérdés szabályozására az egyezményen belül. Egyébként a BIT a negatív módszerrel történő meghatározást, a kivételek alkalmazását nem tartalmazza.

A 2000-es és a 2010-es években a szabályozáshoz való jog negatív meghatározására kialakult egy új módszer is, amit még nem említettünk. Bár már a 2000-es években is található rá példa (a 2004. évi USA Modell BIT³² is már tartalmazta ezt a kikötést), a tanulmányban a 2013. évi Guatemala–Trinidad és Tobago BIT emelhető ki a gyakorlatban alkalmazott példaként.³³ Itt a közvetett kisajátítás kapcsán szerepel az alábbi rendelkezés a 8.4-es cikkben:

„Non-discriminatory measures of either Contracting Party that are designed and applied to protect a legitimate public welfare objective, such as health, safety, and the environment, do not constitute indirect expropriation.”³⁴

Vagyis a BIT megállapítja, hogy azok a nem diszkriminatív intézkedések, amelyeket legitim közérdekű célból hozott a szerződő állam, mint például egészségügyi, biztonsági vagy környezeti okból, nem minősülnek közvetett kisajátításnak a BIT szerint. Ez feltételezhetően ugyan alkalmas lehet arra, hogy a már említett választottbírói mérlegelési jogkör esetleges túlkapásait visszaszorítsa, viszont még mindig csak egy bizonyos klauzulához kötött kivétel, negatív meghatározása a szabályozáshoz való jognak.

A negatív meghatározásnak a 2010-es évek második felére kialakult egy meglehetősen szofisztikált megközelítése, amelyre kiváló példa a 2016. évi Irán–Szlovákia

³¹ Etiópia–Dél-Afrika BIT (2008), Preambulum.

³² USA Modell BIT (2004). 2021. 09. 08. <https://ustr.gov/sites/default/files/U.S.%20model%20BIT.pdf>.

³³ Guatemala–Trinidad és Tobago BIT (2013). 2021. 09. 08. <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bit/1835/guatemala---trinidad-and-tobago-bit-2013>.

³⁴ Guatemala–Trinidad és Tobago BIT (2013), 8.4. cikk.

BIT.³⁵ A 11.1. cikk tételesen, részletesen rendelkezik az olyan közcélú intézkedésekről, amelyeket kivon a BIT korlátozásai alól:

„Subject to the requirement that such measures are not applied in a manner that would constitute arbitrary or unjustifiable discrimination between investments or between investors, nothing in this Agreement shall be construed to prevent the Contracting Party from adopting or enforcing measures necessary:

- a) to protect public security or public morals or to maintain public order;
- b) to protect human, animal or plant life or health;
- c) to ensure compliance with laws and regulations;
- or d) for the conservation of living or non-living exhaustible natural resources.”³⁶

Az eddig vizsgált negatív meghatározások közül a kivételek terén ez tekinthető a legrészletesebbnek. A BIT kivételnek tekinti a közbiztonsági, közrendi vagy közérdeklési célból hozott intézkedéseket (feltéve persze, ha nem önkényesek vagy indokolatlanul diszkriminatívak), illetve az olyan intézkedéseket, amelyeket az emberi, állati és növényi élet megóvása céljából hoztak, a törvényeknek való megfelelés érdekében bevezetett intézkedéseket, és az olyan intézkedéseket, amelyeket az élő vagy élettelen kimeríthető természeti erőforrások megőrzése céljából fogantatosítottak. Tehát amíg a korábbi vizsgált BIT-ek inkább csak a közegészségügyre, a közbiztonságra és az ezekhez kapcsolódó kivételekre koncentráltak, itt már a természeti erőforrások megőrzését is beemelték mint konkrétan megnevezett kivételt. A BIT egyébként a preambulumban is tartalmazza pozitívan meghatározva a szabályozáshoz való jogot. E két tényező figyelembevételével a szabályozáshoz való jog szempontjából ezt az egyezményt tekinthetjük az egyik legteljesebb BIT-nek.

A 2010-es években már olyan BIT-ek is megjelentek, amelyek a szabályozáshoz való jog pozitív meghatározását a preambulumból átemelik a konkrét egyezmény cikkei közé. Erre egy jó példa a 2016. évi Marokkó–Nigéria BIT.³⁷ A korábbi preambulumos meghatározáshoz képest itt már részletesen, saját cikk formájában is ki van fejtve a szabályozáshoz való jog. A BIT 23. cikke így rendelkezik (Állam Szabályozáshoz Való Joga cím alatt):

„1) In accordance with customary international law and other general principles of international law, the Host State has the right to take regulatory or other measures

³⁵ Irán–Szlovákia BIT (2016). 2021. 09. 08. <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bit/3633/iran-islamic-republic-of---slovakia-bit-2016>.

³⁶ Irán–Szlovákia BIT (2016), 11.1. cikk.

³⁷ Marokkó–Nigéria BIT (2016). 2021. 09. 08. <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bilateral-investment-treaties/3711/morocco---nigeria-bit-2016>.

to ensure that development in its territory is consistent with the goals and principles of sustainable development, and with other legitimate social and economic policy objectives.

2) Except where the rights of Host State are expressly stated as an exception to the obligation of this Agreement, a Host State's pursuit of its rights to regulate shall be understood as embodied within a balance of the rights and obligations of Investors and Investments and Host States, as set out in the Agreement.

3) For greater certainty, non-discriminatory measures taken by a State Party to comply with its international obligations under other treaties shall not constitute a breach of this Agreement.”³⁸

A cikk első bekezdése számos támpontot ad egy esetleges választottbírói értelmezéshez. A BIT lefekteti, hogy a fogadó állam szabályozáshoz való jogát a nemzetközi szokásjog és a nemzetközi jog elveivel összhangban kell értelmezni. A fogadó állam ezt a jogot a fenntartható fejlődés biztosítása, illetve más legitim szociális gazdaságpolitikai cél érdekében gyakorolhatja. A második bekezdés szintén az értelmezést segíti, amennyiben lefekteti a szabályozáshoz való jog kereteit: a szabályozáshoz való jog megtestesül a BIT-ben található jogok és kötelezettségek egyensúlyában, tehát a BIT kötelezettségei alól kivételt csak akkor nyújthat ez a jog, ha a BIT ezt konkrétan kijelenti. A harmadik bekezdés is tisztázási célokat szolgál, egyértelműen rögzíti ugyanis, hogy más egyezményekből eredő kötelezettségeknek való megfelelést nem lehet a BIT megszegésének tekinteni. Ez a BIT már lényegesen kiforrottabb, mint a korábban elemzettek, mivel a szabályozáshoz való jogot pozitív módszerrel határozza meg, és konkrét kereteket ad neki. Véleményünk szerint a szabályozáshoz való jog ilyen megközelítése a korábban említett preambulumos megoldástól eltérően már alkalmas a választottbírói gyakorlat eredményes befolyásolására. A BIT érdekes módon a közérdekű kivételeket, tehát a szabályozáshoz való jog negatív meghatározását is tartalmazza (ahogy erre már a második bekezdés is utalt), de nem egységesen, mint más modernebb BIT-ek, hanem ehelyett tematikai alapon szétszórva, az egyes szenzitív területeknek (például környezetvédelem) saját cikket adva, és itt rendelkezve a közérdekű kivételekről.

A téma vizsgálatának zárásaként elemeztük Magyarország legújabb megállapodását, a 2020. évi Magyarország–Kirgizisztán BIT-et.³⁹ Erre a szabályozáshoz való jog negatív meghatározása a jellemző, de az relatíve komplex módon történik. Bár

³⁸ Marokkó–Nigéria BIT (2016), 23. cikk.

³⁹ Magyarország–Kirgizisztán BIT (2020). 2021.09.08. <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bilateral-investment-treaties/4936/hungary---kyrgyzstan-bit-2020>.

a BIT-ben van egy általános kivételekről szóló cikk, az nem a közérdekű kivételek klasszikus megközelítésével foglalkozik. Ehelyett a Beruházás és Szabályozási Intézkedések címet viselő 3. cikk első bekezdése meghatároz bizonyos közérdekű kivételeket, kijelentve, hogy az egyezmény nem befolyásolja a szerződő államok azon jogát, hogy szabályozzanak, illetve intézkedéseket hozzanak legitim vagy jogszzerű szakpolitikai célkitűzések megvalósítása érdekében, példaként idesorolva a közegészségügyet, a gyermekgondozást, a biztonság, a környezet és a közkerécs védelmét, a közoktatás és közképzés, a szociális és a fogyasztóvédelem, valamint a kulturális sokféleség előmozdítását és védelmét. A cikk második bekezdése kijelenti: pusztán az, hogy egy állami intézkedés negatíván érinti a külföldi befektetést, még önmagában nem minősíthető a BIT-ből fakadó kötelezettségek megsértésének. A BIT a továbbiakban tartalmaz egy közvetett kisajátításra vonatkozó rendelkezést a 6. cikk 2. bekezdésének c) pontjában, amelynek értelmében nem jelent közvetett kisajátítást az olyan jóhiszemű és nem önkényes, közcélt (az egyezmény kiemeli itt a közegészségügyet, a közbiztonságot és a környezetvédelmet) szolgáló intézkedés, amely az elérni kívánt célhoz szükséges, és azzal arányos mértékben áll. Ez gyakorlatilag megfeleltethető a fentebb leírt 2013. évi Guatemala–Trinidad és Tobago BIT hasonló rendelkezésének. Bár a legújabb magyar BIT-ből hiányzik a szabályozáshoz való jog pozitív meghatározása, a közérdekű kivételek terén meglehetősen kifinomultnak tekinthető.

Ebben a fejezetben a BIT-ek csak egy nagyon apró töredékét vizsgáltuk meg. Ennek ellenére sikeresen kirajzolódott egy egyértelmű fejlődési görbe, amelyet a tanulmány összefoglalásában fogunk kifejteni.

Összefoglalás

A megvizsgált BIT-ek arra engednek következtetni, hogy az utóbbi évtizedekben valódi fejlődés ment végbe a szabályozáshoz való jog és a közérdekű kivételek terén. Ennek a fejlődésnek a súlypontja egyértelműen inkább a 2000-es évektől kezdődő időszakra tehető. A 20. századi BIT-ekre nem volt jellemző a kérdéssről történő részletes rendelkezés, a kisajátítási rendelkezésekből történő közvetett levezetés tekinthető dominánsnak. Bár a közérdekű kivételek már megjelentek néhány BIT-ben, ezek tipikusan bizonyos kötelezettségekhez voltak kötve, illetve ha általánosan a BIT egészére lettek megfogalmazva, tartalmi szempontból nem teljesen érték el a későbbi, 21. századi BIT-ek részletességét. Ebből a korai időszakból a német vonal

emelhető ki mint vezérfonal, leginkább az ismertetett protokollrendeletek miatt. Ezen túlmenően a vizsgált 1980-as évekbeli kínai BIT-ek tekinthetők érdekesnek az önállóan megfogalmazott közérdekű kivételek miatt, bár ez a tendencia nem feltétlenül folytatódott az 1990-es években minden kínai BIT esetében.

A 21. században már lényegesen nagyobb fejlődés volt tapasztalható, bár a közérdekű kivételek alkalmazása és a szabályozáshoz való jog negatív formában történő megfogalmazása még mindig domináns maradt az olyan BIT-ekben, amelyek foglalkoztak a kérdéssel. Ez a kivételi rendszer viszont kifinomultabbá vált, az erre vonatkozó rendelkezések, bár szerkezeti elhelyezésük változatos maradt, részletesebben állapították meg tartalmukat, és többféle közérdeket emeltek be a kivételek közé, illetve pontosították azokat. A közvetett kisajátítás kapcsán megjelenő közérdekű kivételek is érdekesnek tekinthetők, bár ez véleményünk szerint inkább kiegészítő jellegűnek tűnik, mivel a korábbi BIT-ekhez hasonlóan egy bizonyos kötelezettséghez kapcsolja a közérdekű kivételt, nem pedig általános jellegűnek tekinti. Ebben az időszakban már egyértelműen jelen vannak az olyan BIT-ek, amelyek a pozitív módszert alkalmazzák, és konkrétumként kezelik a szabályozáshoz való jogot. Bár itt még a preambulumos megoldás gyakoribbnak tűnik, a 2010-es évek BIT-ei között már találhatók olyanok, amelyek részletesen rendelkeznek a kérdésről külön cikkekben, mint például a 2016. évi Marokkó–Nigéria BIT.

Feltehető a kérdés, hogy a felsorolt megoldások közül melyik lehet legalkalmasabb a tanulmány elején felvetett problémák és aggályok orvoslására. Véleményünk szerint a legalkalmasabbnak mindenképpen a 2016. évi Marokkó–Nigéria BIT tűnik a tanulmányban vizsgált BIT-ek közül. Itt helyet kap a szabályozáshoz való jog pozitív meghatározása, jelentős mértékű részletességgel és egyértelműen rögzítik annak határát is. A közérdekű kivételek rendszere olyan szempontból gyakorlatiasnak tűnik, hogy a BIT külön-külön hangsúlyozza az egyes érzékeny szociális és társadalmi kérdések fontosságát, és ezekhez kapcsolja a közérdekű kivételeket. Így feltételezhető, hogy a BIT alapján eljáró választott bíróság számára sokkal egyértelműbb az egyezményből fakadó kötelezettségek megszegésének elbírálása, a határvonal meghúzása a szuverén állam szabályozáshoz való joga és a BIT-ből fakadó állami kötelezettségek között. Ezen túlmenően a 2020. évi Magyarország–Kirgizisztán BIT is releváns az általunk vizsgált szempontból, mivel a kivételi rendszer meglehetősen kidolgozott, bár *de lege ferenda* javaslattal élve, a két BIT módszerének egységesítése vezetne vélhetően a legjobb eredményre. A 2016. évi Marokkó–Nigéria BIT ilyen szempontból jó támpont, amelyet még ki lehetne egészíteni a 2020. évi Magyaror-

szág–Kirgizisztán BIT pontosító, értelmezést elősegítő rendelkezéseivel (különösen a 3. cikk második bekezdése tekinthető e tekintetben praktikusnak).

Összességében arra a következtetésre juthatunk, hogy az idő előrehaladtával a szabályozáshoz való jog, a közérdekű kivételek rendszere egyre kifinomultabbá vált, és bár még sok BIT nem vagy csak korlátozott mértékben foglalkozik a kérdéssel, az újabbak már valóban kiforrottabb rendszert képviselnek. A következő évtizedben megszülető BIT-ek valószínűleg már nagyobb arányban fognak foglalkozni a kérdéssel, és a részletességi szint is vélhetően növekedni fog. Ilyen szempontból érdekes elem lenne a nem BIT, de egyébként beruházásvédelmi tartalommal is rendelkező egyezmények vizsgálata, amire már a bevezetőben is tettünk utalást. Ezek az egyezmények, különösen az Európai Unió szempontjából, egyre hangsúlyosabbá válnak. A lisszaboni szerződésben ugyanis az Európai Unió kizárólagos hatáskörébe került a közvetlen külföldi befektetések szabályozása, a tagállamok nem köthetnek új BIT-eket, illetve az intra-EU BIT-ek is fokozatosan felszámolásra kerülnek.⁴⁰ Így a szabályozáshoz való jog fejlődésének vizsgálata ilyen egyezmények alapján kiváló következő kutatási fázis lenne, az e tanulmányban közölt kutatási eredmények összehasonlítási alapot nyújtanak hozzá.

Hivatkozások

- Alvarez, G. M., Blasikiewicz, B., van Hoolwerff, T., Koutouzi, K., Lavranos, N., Mitsi M., Spiteri-Gonzi, E., Mena, A. V., & Willinski, P. (2016). „A Response to the Criticism against ISDS by EFILA.” *Journal of International Arbitration*, 33(1), 1–36.
- Hodgson, M. & Campbell, A. (2017). „Damages and costs in investment treaty arbitration revisited.” *Global Arbitration Review*, 14 December. www.allenoverly.com/en-gb/global/news-and-insights/news/damages-and-costs-in-investment-treaty-arbitration-revisited.
- Jandhyala, S., Henisz, W., & Mansfield, E. (2011). „Three Waves of BITs: The Global Diffusion of Foreign Investment Policy.” *The Journal of Conflict Resolution*, 55(6), 1047–1073. DOI: <https://doi.org/10.1177/0022002711414373>.
- Martinkute, I. (2021). *Right to Regulate in the Public Interest: Treaty Practice*. Jus Mundi. 15 October. <https://jusmundi.com/en/document/wiki/en-right-to-regulate-in-the-public-interest>.
- Soares, C. C. (2017). Investor-State Dispute Settlement: An Analysis of the Reform Proposals on Its Institutional Structure. SSRN. 21 June. <https://ssrn.com/abstract=2984581>. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2984581>.
- Szabados, T. (2019). „Az Európai Unió Bíróságának Achmea-döntése: A tagállamok közötti beruházásvédelmi egyezmények választottbírói kikötéseinek összeegyeztethetlensége az uniós joggal.” *Jogesetek Magyarázata*, 10(1), 29–36.

⁴⁰ EU Member States sign an agreement for the termination of intra-EU bilateral investment treaties. 2021. 10. 26. https://ec.europa.eu/info/publication/200505-bilateral-investment-treaties-agreement_en.

- Tansoo, A. (1979). „New International Economic Order and International Economic Laws.” *The Hokkaido Law Review*, 29(3-4), 514–490.
- Tienhaara, K. (2018). Regulatory Chill in a Warming World: The Threat to Climate Policy Posed by Investor-State Dispute Settlement. *Transnational Environmental Law*, 7(2), 229–250. DOI: <https://doi.org/10.1017/S2047102517000309>.
- Titi, C. (2019). The Right to Regulate. In Mbengue, M. & Schacherer, S. (Eds.), *Foreign Investment Under the Comprehensive Economic and Trade Agreement (CETA). Studies in European Economic Law and Regulation* (Vol. 15., pp. 159–183), Springer, Cham. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-98361-5_7.
- Toye, R. (2003). „Developing Multilateralism: The Havana Charter and the Fight for the International Trade Organization, 1947–1948.” *The International History Review*, 25(2), 282–305.
- Vandevelde, K. J. (2005). „A Brief History of International Investment Agreements.” *UC Davis Journal of International Law & Policy*, 12(1), 157–194.
- Víg, Z. (2019). *Taking in International Law*. Patrocinium, Budapest.
- Víg, Z. (2021). *The fair and equitable treatment in the Energy Charter Treaty*. Iurisperitus Publishers, Szeged.